

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **BOEIEND EN EIGENZINNIG BRIEFSCHRIJVER.
DE GEBUNDELDE CORRESPONDENTIE VAN
HEERE HEERESMA**

Eind 2015 verscheen Heere Heeresma's brievenbundel *Bleib gesund!* in de reeks Privé-domein van uitgeverij De Arbeiderspers. Daaruit komt een uiterst boeiend schrijver tevoorschijn. Alleen al de manier waarop de reputatie van de auteur Heere Heeresma (1932-2011) zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld, biedt op zich een interessant onderzoeksonderwerp. Hij was in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw een belangrijke en spraakmakende schrijver, met boeken als *Een dagje naar het strand* (1962), *Han de Wit gaat in ontwikkelingshulp* (1972) en *Zwaarmoedige verhalen voor bij de centrale verwarming* (1973). Liefst acht van zijn vroege titels haalden het witte doek, *Een dagje naar het strand* zelfs tweemaal: eerst op basis van een scenario van Roman Polanski – Heeresma's boeken werden in diverse talen vertaald – en de tweede keer door Theo van Gogh. Maar dat was in 1984 en toen al was de positie van Heeresma in de literaire pikorde gemarginaliseerd.

Deels was dat aan hemzelf te wijten. Bij verschillende uitgeverijen werd na 1973 zijn werk telkens in andere formats gerecycleerd: als omnibus, "volkseditie" of bloemlezing. Veel brieven aan (medewerkers van) uitgeverijen gaan dan ook over herdrukken. Heeresma doet daarbij voorstellen voor formaat, omslag en – soms megalomane – oplage.

Tot die herdrukken behoorden ook de thrillers die Heeresma met zijn jongste broer Faber (1939-1969) publiceerde. Daarnaast liet Heeresma vanaf 1980 onder zijn eigen naam de "pornoparodieën" herdrukken die in het midden van de jaren zestig verschenen onder pseudoniemen als Johannes de Back. Hij liet ook weleens karweitjes door zijn zoon opknappen. Allemaal dingen die op zich niet schadelijk voor de reputatie van een auteur hoeven te zijn, maar die opgeteld wel degelijk risico's bieden.

Kortom, Heeresma's oeuvre leek anno 1984 geen "smoel" te hebben, een ongeregeld zootje, waar-tussen de weinige juweeltjes niet opvielen. "Entertainment", dat was inmiddels de kwalificatie voor zijn werk.

Entertainment!? Neen, Heeresma zou de door hem gesmade literaire coterieën – "Vakgroep literatuur" – verpletteren met zijn *Kaddisj voor een buurt*. Dat ging nu echt verschijnen! Het al in de jaren zestig aangekondigde *Kaddisj* zou een indringende beschrijving worden van Heeresma's jeugd in het Amsterdamse plan Zuid en de joden die daar tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn verdwenen. Ook in de brieven duikt het boek telkens op – "volgend jaar", "ben het aan het afschrijven". Maar... ging het niet net als bij Gerard Reves *Het boek van het violet en de dood* om een hersenschim van de auteur, op zijn best een chaotische verzameling fragmenten?

De definitieve klap voor Heeresma's reputatie was het stuk 'Aan Heere's hand door uitgeversland' uit de *Haagse Post*, voorjaar 1983, waarin de auteur werd afgeschilderd als een onbetrouwbare, geldbeluste en luie querulant: "Waar zijn hoef gestaan heeft, kan geen gras meer groeien", stelde Arbeiderspers-uitgever Theo Sontrop. Een half jaar later deed de publicist Boudewijn Büch, die toen hevig aan de weg begon te timmeren, deze exercitie nog eens over in *Vrij Nederland*. Juist in Heeresma's gewonde brief aan Büch blijkt dat ook de uitgevers destijds een en ander te verwijten viel. Maar het

imago van klagende, geldbeluste querulant was gevestigd.

Daar kwam nog iets bij. Een groot probleem voor zijn familie was Heeresma's broer Marcus (1936-1991) – in de brieven “Aurelius” genoemd – die tussen 1977 en 1990 drie prozawerken en twee dichtbundels publiceerde. De man was een onverbeterlijke dronkenlap en een verwarde fabulant, en hij spaarde daarbij vooral zijn oudere broer niet. In de brieven is het opmerkelijk hoezeer Heere vrijwel tot het laatst toe – vanwege de familievrede – probeert de relatie te normaliseren, soms in scherp contrast met de observaties over zijn broer in brieven aan anderen, zoals die aan de redactie van de *Haagse Post*. Dat weekblad had in het najaar van 1983 een interview met Marcus en adverteerde voor het stuk met de titel ‘Weg met Heere’ – een uitspraak die in het interview niet voorkwam.

Voor wie alleen het proza kent uit de jaren zestig en zeventig, verrast Heeresma in zijn brieven met twee dingen. Ten eerste met al zijn boten, die hij om de zoveel tijd door een beter, comfortabeler of sterker type verving en waarmee hij frequent binnen- en buitengaats voer. Ten tweede met zijn preoccupatie met de Bijbel, naar zijn zeggen sinds 1965. Die beschouwt hij als een onuitputtelijke bron van kennis – volstrekt niet als een bron van geloof! – waarover hij met de meest uiteenlopende mensen blijkt te hebben gecorrespondeerd, van Renate Rubinstein tot Marten Toonder. Overigens heette een van zijn vroegste prozapublicaties ‘Een orgel voor Te Deum’ (1957, ongebundeld).

Het aardige van een brievenbundel als deze is dat het oeuvre niet de rol speelt die er door de receptie achteraf aan wordt toegedicht. Heeresma debuteerde in boekvorm als dichter (*Kinderkamer*, 1954), geholpen door zijn vriend Nico Scheepmaker. Vanaf dat moment zie je in de brieven de literaire loopbaan contouren krijgen via de correspondentie met oudere auteurs, zoals Louis de Bourbonn, en vooral jongere, zoals Simon Vinkenoog, Cornelis Bastiaan Vaandrager en Hans Sleutelbaar.

Kon je Heeresma's zelfpromotie aanvankelijk met een korreltje zout nemen, in latere brieven begint dit bij de lezer gaandeweg te schuren. Bluf en opschepperij schijnen aanvankelijk een spel vol ironie, later lijken ze pogingen om te overleven in de ogen van de geadresseerden.

We spoeden ons naar 2003. Twintig jaar na het

annus horribilis 1983 bevindt Heeresma zich nog altijd in de literaire marge. Goed, hij levert sinds eind jaren tachtig radiobijdragen voor de VPRO en wisselt daarover veel brieven met redacteur Anton de Goede – maar wat ligt er rond de eeuwwisseling van hem in de boekwinkels? De zoveelste herdrukken van de pornoparodieën *De hete ijssalon*, *Robuuste buste*, *Gelukkige paren* en *Pompen of...*, naast zijn verzamelde romans.

Bovendien is het in zijn persoonlijke leven kommer en kwel. De gezondheidstoestand van zijn vrouw en hemzelf is slecht. De medische kosten zijn hoog en bovendien moeten ze een woning op de begane grond zoeken. Heeresma schrijft (de facto) bedelbrieven aan het bestuur van het Willem Witsenhuis om er te kunnen wonen en naar het Willem Kloos Fonds voor een financiële ondersteuning. Af en toe formuleert hij hier fraai, maar de auteur lijkt een tandeloze leeuw met gaten in zijn vacht. Wanneer zijn vrouw na een precair ziekbed onder Heeresma's goede zorgen is gerevalideerd, verlaat ze hem, als een donderslag bij heldere hemel. Na 43 jaar. Hoewel hij laconieke termen gebruikt, is Heeresma in zijn brieven tamelijk aangeslagen.

En dan is het 2005. Anders dan Gerard Reve, die in 1996 *Het Boek Van Violet En Dood* publiceerde, een matige roman, waarvan de iets gewijzigde titel aangeeft dat het niet om het al decennia aangekondigde magnum opus gaat, doet Heeresma precies het omgekeerde. Hij verrast vriend en vijand met zijn magnum opus dat hij uiteindelijk *Een jongen uit plan Zuid '38-'43* doopt, omdat de term kaddisj volgens hem te vaak is gebruikt.¹ Het is een schitterend boek dat hem behalve gunstige recensies ook veel ontroerde lezersbrieven bezorgt – deze keer geloven we hem daarover op zijn woord. Het boek wordt ook vertaald in het Duits, we mogen spreken van een heuse comeback. Een jaar later verschijnt nog *Kijk, een drenkeling komt voorbij*. Was *Een jongen uit plan Zuid* nooit verschenen, dan zou ook deze kafkaëske toekomstroman een waardig slotakkoord van zijn schrijversloopbaan zijn geweest.

De hoofdpersoon in *Kijk, een drenkeling komt voorbij* moet uiteindelijk zijn meerdere erkennen in het Systeem, zoals zijn collega aan het eind van George Orwells 1984. Decennialang dook dit Systeem op in Heeresma's brieven, als een totalitaire

bureaucratie die hem uiteindelijk noodlottig zou worden. Dat is gelukkig niet gebeurd. In de correspondentie met een teruggevonden jeugdliefde en dito neven lijkt Heeresma op zijn oude dag de angst voor het Systeem te hebben overwonnen en wordt hij zowaar ook een stuk milder. Al oogst Maarten 't Harts historische roman *Het psalmen-oproer* in 2006 nog een grote afkeuring van de geleerde Schriftkenner.

Er valt het een en ander aan te merken op de selectie en de verantwoording van de brieven. Ik zou mij schuldig maken aan een Heeresma-achtige vorm van muggenzifterij wanneer ik daarvan verslag deed. Ik beperk mij daarom tot het belangrijkste. De schitterendste, gebundelde Heeresma-correspondentie – wie weet wat de schatkamer van het Letterkundig Museum nog bevat? – heet 'Brieven aan Bets' en werd opgenomen in *Enige portretten van een mopperkont* (1977). Ze dateert uit de periode 1971-1972 – een stiefmoederlijk bedeelde periode in de nu verzamelde brieven – en is gericht aan een verre nicht. Hilarisch is haar jaloezie op de fietsen die het gezin Heeresma *al dan niet* bezit, een rode draad door de brieven, net als de beschrijving van haar foute (derde) echtgenoot. Dit alles wordt afgewisseld met fraaie observaties over het varen. *Bleib gesund!*-samensteller Hein Aalders klinkt niet (geheel) onaannemelijk in de verantwoording van de manier waarop hij met vorige bundelingen van correspondentie omspringt, maar het is vreemd dat hij 'Brieven aan Bets' in het geheel niet noemt.

Dit boeiende deel van Privé-domein had met de opname van deze 'Brieven aan Bets' sterk gewonnen aan literair niveau. Want al met al zou Heeresma het in het hiernamaals – waarin hij volstrekt niet geloofde – vol trots kunnen laten zien aan Theo Sontrop. Wanneer die hemelt.

AUGUST HANS DEN BOEF

HEERE HEERESMA, *Bleib gesund! Brieven*, in de reeks Privé-domein, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2015, 446 p.

HEERE HEERESMA, *een jongen uit plan Zuid '38-'46*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2015, 202 p. (Dit boek verscheen eerder in twee delen: *een jongen uit plan Zuid '38-'43* in 2005 en *een jongen uit plan Zuid '43-'46* in 2006).

Noot

(1) Jammer dat desondanks in 2013 en postuum, onder Heeresma's naam *Kaddish voor een buurt* verscheen (uitgeverij Reservaat). Het gaat om de transcriptie van een radiovierluik dat VPRO-medewerker Anton de Goede in 2003 samenstelde op basis van wat Heeresma hem al wandelend in plan Zuid vertelde. Maar dit materiaal haalt het volstrekt niet bij de afgewogen, geserreerde en ontroerende compositie die de auteur zelf in 2005-2006 publiceerde. Om het boekje wat volume te geven is ook de hele correspondentie van de heren volledig weergegeven. Wel heel erg te veel van het [Anton de] Goede.